

HITLEROV KAUČ

*Beše to Anđeo istorije! Osetili smo kako su mu krila zalepršala u sobi.
Šverin fon Krosik*

I

Ako je u pravu Stiven Dedalus, onaj plašljivi jezuita, ako je istorija u veku Bergen-Belzerna, Nankinškog masakra i Demokratske Kampučije zaista košmar iz koga svi mi – pa čak i oni najopijeniji među nama – pokušavamo da se probudimo, kako onda objašnjavamo san koji predskazuje događaj, košmar koji prethodi onome na javi?

Kada je imao osam godina, moga oca je pohodila toliko snažna noćna mora da mu se i pola veka kasnije koža ježila već od samog prepričavanja, i sve dlačice na rukama bi mu se nakostrešile. Samome sebi se čudio dok je posmatrao svoje čekinjavo telo i besramni atavizam straha. „Vidi ovo“, govorio je kada sam bio mali, ispružajući krupnu ruku preko stola. „Ne može da omane.“ I ugledavši kako se prisećanjem na san od pre nekoliko decenija dobro poznato krzno kostreši kao pod čarobnim štapićem, uvideo sam da je nematerijalni svet sila na koju i te kako valja računati.

U tom snu (iako se ništa ne prevodi tako loše kao snovi – ni bol, ni miris, ni ovozemaljska gramatika), moj osmogodišnji otac trči niz spiralno stepenište, u smeru kazaljke na satu. Hodnik sa stepeništem nema prozora, u sredini nema šipke, površine su mu glatke kao u ljušturi morskog glavonošca. Pred njim se zid s leve strane neprestano širi i razilazi.

On zastaje, iznenada svestan zvuka koji dopire iz daleke dubine. Sada ga jasno čuje – teško struganje koraka, neprijatno poput grebanja čelika po mermeru. Iza toga, ono što mu se najpre učinilo kao šum i pisak fabričke parne mašine postaje zvuk gromoglasnog disanja. Čovek koji mu stepeništem trči u susret, sada to zna, ogromnih je dimenzija i groteskno debeo, svojom pojavom sasvim zaptiva stepenište, kao pokretni zid od mesa. Nemoguće je proći pored njega, hodnik je zapečaćen. Otpor je nezamisliv, ako otac ostane gde jeste, biće smrvljen.

On se okreće i penje stepeništem kojim je do tada silazio. Počinje da trči. Kad god zastane da dođe do daha, čuje metronom kako otkucava i debelog čoveka kako diše. Nastavlja da trči, veruje u svoju brzinu. Onaj čovek je, ipak, spor, jedva se kreće. Neće ga prestići, ili će otac uspeti makar da uvek bude ispred njega. Stepenište se razmotava poput trake na vetru, izdiže se u tamu. I tada se otac seti da izlaz ne postoji; stepenište se završava u čvrstoj steni. Pošto je ušao u san u kojem je već silazio stepeništem, on sada samo može da se vrati na početak. U momentu ga obuzme mučnina od straha i otac se okreće nevidljivoj stvari, brektanju ogromnih pluća koje ispunjava hodnik svojom jekom i on se izvija od vriska i budi iz sna. Godina je 1932.

Sedam godina kasnije, 18. marta 1939, sa nepunih šesnaest godina, otac stoji sa svojim drugarom Cirilom Branom i uzbuđeno proviruje kroz tamnoplave zavese prozora u sobi svog drugara, u stanu na drugom spratu zgrade u Ulici Veverži, u Brnu, u Čehoslovačkoj. Prethodnu noć je padala kiša. Mokri tramvajski kablovi, koji su hvatali odsjaj svetlosti, pleli su tanku i nežnu mrežu preko sivila gradskog pejzaža. Iako beše radni dan, pričao je otac, ulicama nisu prolazili automobili, nisu se videli kišobrani kako žure kaldrmisanim trotoarima ili preskaču preko barica kao preko pukotina u zemlji, nisu se gomilali na središnjem pešačkom ostrvu na zvuk tramvajskog zvona, kada bi se njihov broj udvostručio poput mrlja od mastila na raširenom papiru.

Tri dana pre toga, preko radija je pročitana poruka koja je slušaocima morala zvučati neverovatno poput formalnog proglašenja vlastite smrti – Čehoslovačka je prestala da postoji. Poruka je pročitana tonom kao i sve potonje, deklarativnim, isprekidanim glasom autoriteta naviklog da vlada dekretima, da činjenice proglašava naredbama: Češka i Moravska postaju protektorati *Böhmen* i *Mähren* pod kontrolom *rajhsprotektora*; Slovačka od sada postaje „nezavisna“ država uz nemačku podršku, na čelu sa katoličkim sveštenikom Jozefom Tisom.

Iako nije bila odata tačna putanja kuda je kroz Brno trebalo da prođe automobilska povorka sa firerom, nju je bilo lako naslutiti po mestima duž kojih su bili poređani vojnici. Još u polumraku tog kišnog jutra, duž pojedinih ulica i avenija su se videli dugački redovi tamnih senki koje su se polako pretvarale u obrise ljudskih bića.

Automobilska povorka je trebalo da prođe kroz Brno oko jedanaest sati tog prepodneva. Već oko osam, nad gradom je zavladao duboka, neprirodna tišina; zaustavljen je svaki javni prevoz, zabranjen je automobilski saobraćaj. Ljudi su zastajkiivali po hodnicima svojih zgrada, malo šta govoreći. Napolju su odjekivali vojni zvučnici, objavljujući da svaki prozor koji gleda na ulicu treba da ostane zatvoren do dva sata. U pola deset, Brno je postao prazan grad.

Umorni od čekanja, Ciril i moj otac su otišli u kuhinju da nešto prezalogaje. Naizmenično bi prislanjali uz grudi hrskavu veknu hleba i odsecali debele kriške, koje bi mazali maslacem i štedro zasipali solju. Pola sata kasnije, shvativši da ih niko neće zaustaviti – čak ni Cirilov otac, koji je neobično mirno stajao korak iza zavese, pored drugog prozora, pa ni majka, koja je sedela za klavirom i nemo jecala u crvenu maramicu – odsekli su sebi još hleba.

Vrativši se do prozora, dvojica dečaka su virila kroz pukotinu između zavesa i posmatrala trg. Na zgradi preko puta njihove, sve zavese behu navučene iza prozora. Tačno ispred knjižare stajao je nemački vojnik u sivo-zelenoj uniformi pored kutije sa nemačkim zastavicama na zaobljenim drvenim kočevima. Nikoga nije bilo da ih podeli ljudima. „Ne plači“, u jednom trenutku je rekao Cirilov otac, ne osvrnuvši se iza sebe, tako da je izgledalo, po rečima moga oca, kao da se podjednako obraća i gradu pred sobom i ženi iza sebe.

„Dolaze“, rekao je Ciril. Automobilska povorka je brzo prolazila, sećao se otac, u pravcu severa, i beše sastavljena iz petnaest ili čak dvadeset limuzina, okruženih sa dvostruko više motocikala, koji su se oko njih sjatili kao roj insekata. Hitlerova limuzina, sa otvorenim krovom, možda peta po redu, beše nešto izdvojena od ostalih. Kada ga je otac ugledao, Hitler

se upravo spuštao da sedne, a crte njegovog lica – od kojih je na trenutak uspeo da nazre jedino vilicu i brkove – skoro potpuno je zaklanjao štitnik oficirske šapke. Pre toga je stajao u kolima – ali zašto i zbog čega, u tom mrtvom i nepomičnom gradu, moglo je samo da se nagađa.

III

Adolf Hitler je seo. Automobilska povorka je produžila put i nestala iza ivice zavese. Otac je zagrizao krišku hleba. Sledećih šest godina, skoro pedeset miliona ljudi će tako temeljno nestajati u topionici duša da će to zauvek paralizirati mozak pri svakom pokušaju da izračunaju razmere, ostavivši za sobom nepomičnu, nemu prašinu, sa kojom se ne može uspostaviti nikakva analogija, nikakvo objašnjenje iz kojeg bi proizašla spasonosna istina. Preostale su samo očigledne činjenice, zabeleženi podaci, opisi događaja i toliko neskladne, emotivno toliko disonantne motivacije koje izgledaju kao da se odnose na neki drugi svet, na prostor iz kojeg su bezbolno uklonjeni i ljudskost i svaki smisao.

U poslednjim danima Trećeg rajha, recimo, dok od jeke ruske teške artiljerije podrhtava kristal u vitrinama Rajhskancelarije u Berlinu, ministar propagande Gebels dokone časove posle večere provodi tako što Hitleru čita odlomke iz povesti o Fridrihu Velikom Tomasa Karlajla. Zamislite scenu: Hitler, zavaljen na jednom kraju sofe od damasta boje šljive, glave naslonjene na desnu šaku, srednjim prstom rasejano masira sebi obrvu; Gebels, u fotelji preko puta, s prekrštenim nogama, dok vatra prijatno pucketava...

I tu, u dobro opremljenom bunkeru od prenapregnutog betona, ispod Rajhskancelarije (samo šest godina pošto je njegova povorka prošla ispred petnaestogodišnjeg dečaka koji se skrivao iza debele plave zavese), Adolf Hitler zaplaka, dirnut Karlajlovom opaskom o davno preminulom vladaru u trenutku njegovih najvećih iskušenja: „Hrabri kralju! Sačekaj još malo i tvojoj mucu biće kraj. Sunce tvoje sreće se pomalja ispod oblaka i uskoro će te obasjati.“

Dvadeset metara iznad njihovih glava, Rajhskancelariju od devet stotina soba, sa uglanim mermernim hodnicima i lusterima od po pedeset kilograma, artiljerija metodično pretvara u prah i pepeo – naslagani nizovi knjiga iz Rajhskancelarije blokiraju visoke prozore što gledaju na razrušenu Vilhelmštrase, ružne cevi automatskih pušaka vire između njihovih rikni, glavni ulaz zaklanjaju barikade od masivnih drvenih greda u obliku krstova, pokrivene hrastovim lišćem. Mesec dana pre toga, angloameričke snage su prešle preko Rajne.

Ništa od ovoga, očigledno, nije bilo važno. Naslutivši obećanje, zloslutni nagoveštaj iskupljenja u Karlajlovom opisu Fridrihovog izbavljenja, Hitler i Gebels šalju stražu da se donese zvanični horoskop Rajha. I tu je stajao dokaz – baš kao što je u najmračnijim trenucima Sedmogodišnjeg rata Pruskoj stiglo čudesno spasenje smrću ruske carice, tako će i Treći rajh preživeti svoje najopasnije iskušenje. Istorija će ga spasti. „Koliko još ove godine preokrenuće se točak sudbine“, tvrdio je Gebels u poruci koju je u minut do dvanaest upućivao trupama u povlačenju. „Firer zna tačan čas kada će se to desiti. Sudbina nam je poslala tog čoveka, tako da svi možemo... posvedočiti čudu koje će se desiti...“

Nekoliko dana kasnije, Gebels je doživeo svoje čudo, svoju caricu. Vraćajući se u Berlin u noći 12. aprila, dok su u prestonici svuda unaokolo besneli požari, prišao mu je sekretar

sa hitnom porukom: umro je Frenklin Ruzvelt. Dok je telefonom javljao vest Hitleru u bunkeru ispod Rajhskancelarije u plamenu, Gebels je bio u ekstazi. Konačno se u svom plamenom sjaju razotkriva moć Istorijske nužnosti i Pravde. Vest će, osećao je, udahnuti novi duh nade nemačkim ljudima. Njegova osećanja je delila većina nemačke Vrhovne komande. „Beše to Anđeo istorije!“, pisao je ministar finansija Šverin fon Krosik u svom dnevniku. „Osetili smo kako su mu krila zalepršala u sobi.“

Nije prošlo ni dve nedelje, u stešnjenom skloništu od vazdušnih napada Ministarstva narodne prosvete i propagande, šestoro Gebelsove dece je ležalo mrtvo, usana i očiju, ruku i nogu poplavelih od tableta kalijum-cijanida koje im je dao otac. Takođe je mrtva i Gebelsova žena, Magda, koja je obukla decu za tu priliku, nju je upucao suprug, pa je onda prosuo benzin preko nje i zapalio je. Pošto je poubijao porodicu, Gebels je sipao benzina i po sebi, zapalio nogavicu i potom uperio pištolj sebi u slepoočje. Sa druge strane Vilhelmplaca, nemački snajperisti leže zatrpani ispod srušenih barikada od knjiga, dok po visokom plafonu sobe trepere plamenovi razbuktale vatre. U sobici u bunkeru ispod njih, odbivši da popije otrov, pošto je pre toga posmatrao svoje pse kako umiru u najvećim mukama, Hitler je seo u debelo postavljenu brokatnu sofu, pored tela svoje neveste, Eve Braun, stavio pištolj u usta i pritisnuo oroz. Krv je potekla po brokatu i zgružala se. Anđeo istorije je zalepršao krilima.

IV

Trideset i četiri godine kasnije, jednog kišovitog oktobarskog popodneva u Njujorku, kada se smrači već u podne, njegova krila su ponovo zalepršala. Bio sam student na Koledžu Kolumbija, i pošto sam otkrio da sam švorc više nego što je bilo uobičajeno, te da sam došao do krajnjih granica snalžljivosti na rešou, reših da nađem posao. U maloj kancelariji, podalje od klaustrofobičnog okruglog predvorja u prizemlju Memorijalne biblioteke Univerziteta Kolumbija, javih se na oglas u kojem se tražila pomoć studenta starijoj osobi. Kada sam popunio obiman upitnik, dali su mi ime Beatris Tarner, sa adresom na 69. ulici od Brodveja i vremenom kada bi trebalo da se pojavim. Satnica je iznosila tri i po dolara.

Nisam želeo taj posao. Između predavanja i spavanja sa mladim ženama koje sam te jeseni upoznao na Barnardu (odnosno nespavanja, nikad nije bilo spavanja), osećao sam se iscrpljeno, na sve sam večito kasnio, uvek sam zakravljenih očiju žurio Avenijom Klermont ili bih preskakao barice na putu do zagušljive i pregrejane učionice u kojoj bi profesor, čijeg se imena ne bih setio, uveliko raspravljao o delima autora – Hobsa ili Loka, Ničea ili Kanta – čija dela prethodne noći nisam stigao da pročitam. Ako bih tome još dodao i pešačenje duž sto blokova Brodveja, tamo i nazad (nije mi se davalo za autobusku kartu), i činjenica da je uvek padala kiša kada je trebalo da idem, i da bih tako preskakao dva predavanja nedeljno (na prijavi sam morao da lažem da bih dobio posao), čitava stvar je izgledala veoma loše. Ipak, prihvatio sam posao.

Ne sećam se dobro Betris Tarner, pamtim da je bila sitna i dobrodržea žena u haljini krem-bele boje, koja se izražavala direktno i nedvosmisleno. Sećam se da je njen stan bio prenatrpan, čak i po studentskim standardima, i veoma tih. Činilo se da je unutra sve glasnije: ulazna vrata, kašika u šolji, sitni koraci kazaljke koja odbrojava zalihe dana iznad kamina.

Pokazala mi je kako da joj napravim čaj od celog cimeta, karanfilića i đumbira, i godinama potom su svi ti mirisi, iako nikada nisam posebno uživao da tamo boravim (bila je čangrizava i nervozna, a ja – nema sumnje – mrzovoljan i nestrpljiv), bile moje blago neprijatne madlene koje su me, hteo – ne hteo, vraćale u stan sa imenom Beatris Tarner u 69. ulici, u moj neoplakani Kombrej pokraj reke Hadson.

I tako sam 2. oktobra, maglovitog i sivog popodneva krenuo prema Brodveju, u stan Beatris Tarner, žureći kroz gomilu, bežeći u stranu od kamiona na 110. ulici, zureći u jeftine piljarnice u kojima sam kupovao potrepštine za sobu u studentskom domu. Obukao sam jedini dobar sako koji sam imao, kao protivtežu farmericama i patikama. Deset blokova severno od Trga Šerman, dok je kiša pokazivala da se ne šali, te su svuda unaokolo nicali kišobrani poput neobičnih crnih cvetova, skinuh sako sa sebe, smotah ga ispod miške i potrčah u 69. ulicu.

Tog popodneva, zatekoh Beatris Tarner u zamišljenom raspoloženju. Koliko se sećam, čaj već beše zgotovljen, a moje obaveze su – rekla je – mogle da sačekaju. Obrisao sam se peškirom što sam bolje mogao, salvetom upio kapljice kiše sa stakala naočara i, održavajući nekako ravnotežu sa šoljom i tacnicom u krilu, seo na stolicu koju mi je pokazala. Osvrnulo sam se oko sebe. Nisam ranije primećivao suvenire – uokvirena pisma, lente, figurice. Beše nečeg neobično dirljivog u toj prenatrpanoj menažeriji. Kuda god da pogledam, osmehivali su mi se muškarci i žene (mnogi u britanskim i američkim uniformama iz II svetskog rata, poneko od njih zagrljen, i svi veoma mladi) sa fotografija koje su nalazile duž polica i zidova stana, mala i večita publika okupljena da prisustvuje poslednjem činu dugovekog izvođenja Beatris Tarner. Lepa mlada žena u kapi Ratnog vazduhoplovstva sedi na haubi džipa. Mladić grubog lica, u crnom džemperu (čvrsto stisnutih vilica i namrštenog čela, kao da čkilji pravo u sunce) gleda iz nečega za šta sam mislio da su petlje i pruge vlastitog smelog potpisa avionom preko neba.

Tog popodneva mi je prijaio začinjeni čaj. Povremeno bi zaklokotao radijator, kao da u svojim cevima krije razbesnelog gnoma. Kroz bezbednosne rešetke grejanja i požarno stepenište načeto rđom, nazirao sam kišu. Roletne na prozorima preko puta, sa druge strane provetravajućeg okna, behu spuštene. Neobjašnjivo dobrodušna tog popodneva (ili možda pomirena sa mojim neznanjem), Beatris Tarner počne da govori. Njen glas, obično snažan i odrešito grub, najednom posta tih. Iako nisam sačuvao sve detalje, činilo mi se da je bila skoro svugde i da je imala posla sa svima – da je pila uzo sa Hemingvejem, plesala sa Dos Pasosom. Neki od njenih opisa behu krajnje nejasni i dugo sam slušao priče o ljudima za koje nikada nisam čuo, o mestima koja mi ništa nisu značila, sebično srećan što ne moram da ribam ionako besprekorno sjajnu sudoperu ili da potražim njene naočare za čitanje koje je nosila samo sekundu ranije. I srećan, priznajem to sada, zbog činjenice da sam zaradio deset i po dolara, a da ni prstom nisam morao da mrdnem.

Onda sam počeo da je slušam. Beatris Tarner je bila, shvatio sam, ratni dopisnik tokom 1944. i 1945. Bila je sa američkom Prvom armijom kada su sreli Ruse kod mesta Torgau na reci Elbi. A 3. ili 4. maja, peške je ušla u Berlin.

Grad je pao dan ranije. Tamo gde su se urušeni obrisi temelja ili sobe provideli kroz naslage šteta, izgledalo je kao da su pobegli iz vlastite stvarnosti, podsećajući na neku drevnu ili potpuno efemernu, tek iskopanu, neolitsku civilizaciju, ili na dečiju kulu od peska koju

je sprala plima. Po zidovima izrešetanim mecima i stubovima Rajhstaga – pretvorenog u nagaravljenu ljušturu – ruska imena, koja su napisali preživeli, da bi ostavili uspomenu na poginule za pobjedu. Pošto se nekako probila do Rajhkancelarije – sama ili u pratnji, nisam zapamtio – kroz srušeni grad, iz kojeg se još uvek dimilo, Beatris Tarner je otkrila da je ruska inženjerija već spalila šarke sa teških čeličnih vrata koja su gledala u zapaljenu baštu.

Nagnula se prema meni. „Poznato vam je, naravno, da se Adolf Hitler upucao u bunkeru ispod Rajhskancelarije.“

Zaustih da nešto kažem, ali ona samo odmahnu rukom.

„Ah, to što govore za Paragvaj i Argentinu su prazne priče“, rekla je. „On se upucao. A Eva Braun je uzela arsenik.“

Ništa nisam rekao.

Beatris Tarner je srknula gutljaj čaja. „Bila sam jedna od prvih koja je sišla dole“, rekla je.

Ne sećam se da li mi je Beatris Tarner ispričala kako je toga dana nagovorila stražu da je pusti, niti sam siguran da li je slika koju imam o njenom silasku niz beskrajno stepenište po mrklom mraku, samo uz svetlost sveće ili baterijske lampe, zasnovana na opisu koji mi je pružila ili na onome što sam posle toga čitao. U dnevničkom zapisu koji sam kasnije te večeri uneo, ne spominju se ni hladan miris memle posle ugašenog požara, niti nagoreli ramovi slika koje, poput prenategnute metafore, i dalje vise sa zidova, niti crna voda koja do članaka prekriva tepihe.

Ali jednog detalja se jasno sećam, baš kao i one večeri dok sam pisao u dnevnik. Osetivši možda u meni skepsu, Beatris Tarner je spustila šolju i tacnicu i otišla do ormana pored ulaznih vrata. „Moram nešto da vam pokažem“, rekla je. „Jedan suvenirčić.“ Ustah, s namerom da joj pomognem, ali ona je već nosila običnu kartonsku kutiju. Stavila ju je na sto, otvorila, izvadila iz nje još jednu, manju, a iz nje pažljivo složen zamotuljak. Kada ga je otvorila, otkrila je tanko parče tkanine neobičnog, pomalo egipatskog dezena, zaprljanog ružnom tamnom mrljom.

Gledao sam u to, ništa ne shvatajući.

„Izrezala sam parče sofe iz bunkera“, rekla je Beatris Tarner. Uprla je prstom u mrlju. „To je krv Adolfa Hitlera.“

Pre nego što sam išta uspeo da kažem, već je listala stari broj časopisa *Lajf* koji je izvadila iz ormana i donela zajedno sa kutijom, i iznenada se preda mnoom stvorila fotografija: ratni dopisnik, sa svećom u jednoj ruci, kako pažljivo pregleda bogato dekorisanu brokatnu sofu na kojoj su Adolf Hitler i Eva Braun počinili samoubistvo. Na fotografiji se jasno vidi dezen sofe, ponavljajući motiv muškarca u tradicionalnoj nošnji koji stoji pored ogromnih cvetova, nalik orhideji, ili stilizovanoj palmi, ili eksploziji vatrometa. Svaka figura drži neku vrstu povoca koji se lenjo obmotava u obliku slova U oko vrata propetog jelena.

Na desnom rukohvatu, tamna mrlja od krvi nejasno falusnog oblika je natopila brokat, zbrisavši polovinu povoca i polovinu jelena. Pogledao sam u parče tkanine koje sam uzeo u ruku. Jelena je skoro nestalo, ostala su samo kopita i zadnjica. Dezen beše isti kao sa slike.

Ubrzo sam izašao iz njenog stana. Dok sam čekao lift, primetih vrata na udaljenom kraju hodnika. Otvorio sam ih. Četiri nivoa niže, u slabo osvetljenom hodniku, nađoh se pred zaključanim vratima. Osvrnuvši se oko sebe, ugledah još jedna, manja vrata. S naporom sam ih otvorio i otkrio da vode na požarni izlaz. Prikáčene čelične merdevine su se spuštale

u uski prolaz šest-sedam metara niže. Provukao sam se napolje, uprljavši sako o zardalo gvožđe. Još i sada se sećam kako su me kapi kiše poput žaoke bockale po licu. Na dnu neosvetljenog, zakrčenog prolaza, koji se izdizao između zgrada poput kanjona, gurnuh tešku gvozdenu kapiju i istrčah na 69. ulicu.

Koda

Zadovoljstvo i bol su neposredni; znanje se stvara u retrospektivi. Čelična kugla, koja visi na lancu, raspali po svojoj sabrači i ništa se ne dešava – nema šoka prepoznavanja, nema iznenadnog trenutka epifanije. Idemo svojim poslom, mažemo maslac preko tosta, biramo hoćemo li obući sive ili smeđe čarape. Ali ovde leži začkoljica: iako u jednom trenutku nešto nismo bili u stanju da razumemo, ne znači da to nije moglo da nas oblikuje. Premda nisam mogao da shvatim šta sam video u stanu Beatris Turner tog jesenjeg popodneva 1979, te sam poput deteta, s prstima u ušima, bežao od nečeg mračnog i grotesknog, nepojmljivog njegovim godinama, delo beše počinjeno. Ono parče tkanine je mome životu, na svoj bedan način, zadalo udarac koji ga je zauvek oblikovao.

Reagovao sam – instinktivno, valjda – na grozotu te sitnice, na vrtoglavu zbijenost tog simbola. Iza tog smešnog parčeta s nerazaznatljivom mrljom boje izmeta, osećao sam nacije mrtvih u metežu i jagmi za prostorom, za sobom, za glasom – kao da su svi glasovi sveta bili sažeti u tu jedinu kap iz pokuljale bujice koja je kanula sa usne. Čovek bi mogao da se odupre implicitnom naravoučeniju, da prepozna opscenost u povezivanju bezvrednog parčeta tkanine sa ubistvom miliona, čak i da primeti izvesnu malu ironiju u tome što je sačuvana, poput bezbožne relikvije, od raspada koji joj beše namenjen, a ipak dirnut neminovnom mišlju, podjednako i nepravednom i neizbežnom: da je trebalo da dođe do ovoga, o Bože koji spavaš na nebesima, do dronjka iz stana u 69. ulici.

Ali naravno da nije. Istorija se opire kraju baš kao što se i priroda gnuša vakuuma – pripovedanje o našem vremenu je ulančana rečenica, svaka tačka je zarez u začetku. Ali i više od toga: poput misli, poput vode, istorija je fluidna, nepredvidljiva, opasna. Ona se izdiže i rasprskava o obalu i vraća dvostrukom snagom, proseca nepredvidljive kanale, izbija na mestima gde je niko ne bi očekivao. Kako bi se inače objasnio san koji predskazuje događaj? Ili besprekorno zamišljeni strah? Ili volja za otporom koji se iznova javlja, neobjašnjivo, kontinentima i generacijama daleko od mesta gde je nikla?

I to se, možda, svodi na sledeće: da je neodoljivi marš događaja kroz vreme – podignuta čaša, popijeno piće, iznenadno kucanje na vratima – jedina istina koju imamo i, ne mislim da se na ovom mestu pravim pametan, najveća laž koju kazujemo. Imperija činjenica je neporeciva; smrt će *imati* svoju vlast. Naša je dužnost da prepoznamo ograničenja hronologije, da se odupiremo njenim neumoljivim diktatima, i naše pravo. I tu nema protivrečnosti.

(S engleskog preveo **Predrag Šaponja**)